

RUSYA FEDERASYONU 2002 YILI NÜFUS SAYIMI VE DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

*Liaisan ŞAHİN**

The Russian Federation Census 2002, which took place in 9-16 October of the last year, was extremely important for Russia, because the demographic, social and ethnic structure of the population has undergone enormous changes since the dissolution of the Soviet Union in 1991. Not only the Russian government, but the whole Russian society and even the whole world is curious to see the portrait of the new, post-Soviet Russia that will be depicted by the results of the census. There are some social problems, which emerged in the last decade and gained particular importance in connection with the census. Demographic situation characterised with steady fall of birth-rate and high death-rate and uncontrolled vast migrations are the objects of special care for the Russian authorities today. Gaining more accurate data on these issues will enable the Russian government to introduce corresponding changes in social policies. Another important issue related to the census is the use of a new method for the definition of nationality, the so-called 'multiple self-consciousness'. This method, which was received by some minorities in Russia with great discontent and even indignation, implies new approaches in national policies of the Russian government.

Giriş

Nüfus sayımı basit bir sayım eylemi midir, yoksa bunun ötesinde işlevleri ve sonuçları olan önemli bir devlet etkinliği mi? Nüfus sayımını amaçları, uygulanma şekli ve toplum üzerindeki etkisi bakımından incelersek, ikinci şıkkı doğrulayan sonuca vardığımızı görürüz.

Öncelikle, nüfus sayımı bir ülkenin genel demografik ve sosyoekonomik tablosunu ortaya çıkarmak üzere yapılır ve bu amaca toplumun bütün bireylerini kapsama yoluyla ulaşılır. Devletin demografik ve sosyoekonomik politikaları, belli aralıklarla toptan tazelenen bu bilgi deposuna dayandırılarak biçimlendirilir. Böylece, kapsamı ve devlet genelinde yürütülen politikalara temel oluşturması açısından nüfus sayımı bütün toplumu etkileyen bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

* Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Avrasya Dosyası, Jeopolitik Özel, Kış 2002, Cilt: 8, Sayı: 4, s. 294-317.

Bunun dışında, nüfus sayımının toplum bireyleri üzerinde doğrudan psikolojik etkisini de unutmamak gerekir. Bu psikolojik etki öncelikle toplumun kendine karşı merak ve ilgisinin artmasında ifâdesini bulur. Özellikle değişim sürecinden geçen ve bir tür kaynama halinde olan toplumlarda nüfus sayımı gibi herkesin hayatına giren ve devletin bundan sonraki politikalarına yön verecek olan bir çalışmanın sosyal aktiviteyi tetikleme kapasitesi önemli boyutlara ulaşabilmektedir. Toplumda olup bitenleri sorgulama eğiliminin arttığı dönemler, yönetici-yönetilen ilişkilerinin de sorgulandığı, tanımlanmaya çalışıldığı dönemlerdir. Devletin toplumla etkileşim içine girdiği bir faaliyet olarak nüfus sayımı, yönetici-yönetilen ilişkilerinin ne durumda olduğunu açığa çıkarması bakımından da dikkate değerdir.

Kısacası, nüfus sayımının devlet çıkarlarını güderek yapılan basit bir sayım olmanın ötesinde, toplum yaşantısını farklı yönlerden etkileyen, en önemlisi de sosyal aktiviteyi tetikleme kapasitesine sahip olan son derece ilgi çekici bir olgu olduğunu kabul etmeliyiz. Nüfus sayımının özellikle bir geçiş toplumunda uyandırdığı tepkileri ve gündeme getirdiği sorunları incelemek, başta yönetici-yönetilen ilişkisi olmak üzere bu toplum yaşantısının çeşitli yönlerine ilişkin önemli ipuçlarını elde etmemizi sağlayabilir.

Yazımızın konusunu, Rusya Federasyonu'nda 9-16 Ekim 2002'de gerçekleşmiş olan nüfus sayımı ve bununla ilgili olarak Rusya toplumunda gündeme gelen sorunlar ve bunların etrafındaki tartışmalar oluşturmaktadır.

Rusya Federasyonu'ndaki 2002 Nüfus Sayımının Önemi

Sovyetler Birliği'nin 1991'de çözülmesiyle bağımsız olarak ortaya çıkan devletler (Rusya Federasyonu, Beyaz Rusya, Ukrayna, Baltık ülkeleri, Kafkasya ülkeleri, Orta Asya ülkeleri), o tarihten bu yana muazzam değişim yaşadılar. Ünlü Perestroyka döneminde ortaklaşa girilen ve Sovyetlerin çözülmesiyle ayrı ayrı devam ettirilen reformlar (ilk başlatıldıklarında bunlar çoğulcu siyasete ve piyasa ekonomisine geçişi hedeflemişlerdi) bu devletlerin siyasal, ekonomik, toplumsal yapılarında köklü değişiklikler yarattı. Bu sürecin başlangıcında olumsuz gelişmeler ağır bastığı söylenebilir. Ekonomi düzeninde reformlardan olduğu kadar, eski Sovyet cumhuriyetleri arasındaki ekonomik bağlantıların kopmasından da kaynaklanan büyük sarsıntılar yaşandı, sayıca az bir tabaka genellikle kanun dışı yöntemlerle elde edilen bir kazançla fazlasıyla zenginleşirken halkın büyük kısmında yeni ekonomik şartlara uyum sağlamada başarısızlık ve fakirleşme gözlemlendi. Komünist ideolojinin çökmesiyle toplumda manevi boşluk, eski

değerler yitilirken yenilerini yaratma bocalaması, ahlaki çöküntü gibi gelişmeler söz konusu oldu. Fikir yapısından günlük yaşam alışkanlıklarına kadar her şeyin ani ve kesin olarak değişmeye zorlanmasından doğan gerginlik toplumsal ilişkilere yansımada gecikmedi; millî, dinî vb. konularda hoşgörüsüzlükten kaynaklanan çeşitli çatışmalar, yer yer şiddet gösterilerinin, hatta savaşların ortaya çıkmasına neden oldu. Bununla birlikte, söz konusu devletlerin her biri geçmişinin özelliklerine ve bulunduğu şartlara bağlı olarak farklılıklar sergileyerek düzeni oturtma çabalarında ilk başarılarla da ulaşılmış bulunmaktadır.

Eski Sovyet topraklarında kapladığı alanın büyüklüğü ve yüzü aşkın milleti barındıran çok uluslu yapısıyla Rusya Federasyonu öncelikle dikkati çekmektedir. Sovyetler Birliği'nin baş varisi konumunda olan

.....
 : **Rusya vatandaşlarının**
 : **sayımın öncesinde**
 : **duydıkları heyecan ve**
 : **meraklarını son 10 yıl**
 : **içinde yaşanan muazzam**
 : **değişiklikleri göz önünde**
 : **bulundurarak daha iyi**
 : **anlayabiliriz.**
 :

Rusya Federasyonu, Sovyet geçmişten siyasal, ekonomik, toplumsal olmak üzere bir dizi sorunu devralmıştır. 'Perestroyka' döneminde toplum gündemini meşgul eden ve hararetli tartışmalara neden olan bu sorunlara Sovyetler dağıldıktan sonra bir o kadar ağır olan diğerleri, öncelikle ekonomik kriz, göçler ve milletlerarası anlaşmazlıklar sorunları eklenmiştir 1990'lı

yılların ortalarına doğru geçim sıkıntısından bunalmış vatandaşların toplumsal hayatın gidişatına ilgisi büyük ölçüde azalmış görünüyordu. 2000'de ülkenin idaresi genç ve hırslı lider Putin'in ellerine geçtikten sonra memlekette olup bitenlere ilginin arttığı gözlemlendi. Ekim 2002'de gerçekleşmiş olan nüfus sayımı toplumsal aktivitenin artmasında büyük rol oynadı diyebiliriz. En azından Rusya basını son yıllarda gelişen sorunların araştırılmasına eskiye nazaran daha geniş yer vermekte ve özellikle sayım verilerinin açıklık getireceği toplumsal problemleri baş köşeye oturtmuş görünmektedir.¹

Rusya vatandaşlarının sayımın öncesinde duydukları heyecan ve meraklarını son on yıl içinde yaşanan muazzam değişiklikleri göz önünde bulundurarak daha iyi anlayabiliriz. 1989'da gerçekleştirilen en son Sovyet sayımından bu yana geçen zaman zarfı içinde meydana gelen olaylar, 1989 yılı verilerini çoktan eskitmiş ve arşiv dokümanına

¹ Valentin Kobzar, 'Vserossiyskaya Perepis: Şag k Sozdaniyu Grajdanskogo Obşestva', *Media-statistika grupa* 808, (17.10.2001), http://www.perepis2002.ru/pe_analit/article_2001_10_17_N8.html.

.....
 • **Rusya’da nüfus sayımına**
 • **öncüllük eden ilk**
 • **girişimler Altın Ordu**
 • **hâkimiyeti döneminde**
 • **gerçekleştirilmiştir.**
 •

çevirmiştir. Aslında olağan bir iş olan nüfus sayımı bu şartlarda önemli bir toplumsal ihtiyaca ve ödeve dönüşmüştür. İtalyan basın organı La Stampa’nın sayım öncesinde yazdığı gibi, ‘Komünizmin çökmesinden on yıl sonra Rusya kendisi hakkında hiçbir şey

bilmediğini idrak etmiş bulunmaktadır. 9 Ekim’de kendisinden habersiz olan bir halk, şaşkınlık ve hayretle aynaya bakacak ve ideologlar ya da sahteci istatistikçiler tarafından bulandırılmamış gerçek yüzünü görecekler.’² Birleşmiş Milletlerin Rusya Federasyonu’ndaki nüfus sayımını 2002 yılında yeryüzünde gerçekleşecek olan en önemli 60 etkinlikten biri olarak ilân etmesi³ yeni Rusya’nın gerçek durumunu öğrenmemizin bütün dünya için ehemmiyetini vurgulamaktadır.

Eski Sovyet cumhuriyetlerinden çoğu nüfus sayımlarını gerçekleştirmiş bulunmaktadır. 1995’te Türkmenistan, 1999’da Beyaz Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Azerbaycan, 2000’de Estonya, Letonya, Tacikistan, 2001’de Litvanya ve Ukrayna nüfuslarının sayımını yaptılar.⁴ Rusya Federasyonu’nda nüfus sayımını 1999’da gerçekleştirmek üzere 1994 yılından itibaren hazırlıklar başlamışsa da ekonomik sıkıntılar ve 1998 krizi dolayısıyla sayım 2002’ye ertelenmişti.⁵

Tarih Boyunca Rusya’da Nüfus Sayımları

Günümüzün bazı gelişmiş ülkelerinde nüfus sayımları elektronik nüfus sicilleri esasında yapılmakta olup, rutin bir işlem den ibâettir. Bunlardan farklı olarak Rusya’da elektronik nüfus kaydı sisteminin olmayışı bir yana, nüfus sayımlarının yerleşmiş bir düzeni olduğunu söylemek de zordur. Bir sene öncesine kadar nüfus sayımı ile ilgili doğru dürüst mevzuatın dahi olmadığını söylemek durumu aydınlatmaya yeterli olur herhalde. 2002 nüfus sayımı Rusya tarihinde ilk defa olarak bir kânun esasında gerçekleştirilmiştir.⁶

² ‘Perepis Naseleniya: Rossiya Smotrit Vglub Sebya (‘La Stampa’, İtalya), Olga Şturbina (ter.), (18.02.2002), http://www.perepis2002.ru/pe_analit/article_2002_5_21_N18.html.

³ ‘Narodonaseleniem Rossii Interesuetsya OON’, *Veçerniy Novosibirsk*, (13.07.2002), s. 1.

⁴ Mihail Tulskiy, ‘İstinnoye Litso Demografiçeskoy Katastrofi’, *Nezavisimaya Gazeta*, (19.07.2001), http://www.perepis2002.ru/pe_analit/article_2001_10_10_N21.html.

⁵ ‘Mejdunarodnyy Simpozium: Perepis Naseleniya – XXI vek: Opit, Problemi, Perspektivi’, *Press-slujba Goskomstata*, (30.11.2001), http://www.perepis2002.ru/pe_press/article_2001_12_6_N1.html.

⁶ 25.01.2002 tarihli 8-FZ no’lu ‘Bütün Rusya Nüfus Sayımı Hakkındaki Federal Yasa’. Yasanın metni için bk.: <http://www.akdi.ru/gd/proekt/fz02.htm>.

Rusya'da nüfus sayımına öncüllük eden ilk girişimler Altın Ordu hakimiyeti döneminde gerçekleştirilmiştir. Diğer ülkelerde olduğu gibi Rusya'da da başlangıçta sayımlar vergi yükümlülerini belirlemek amacıyla yapıldığından ülkede yaşayan herkesin sayımı yapılmaz, yalnızca vergi yükümlüsü olan haneler (16.-17. yy.), daha sonra da (Çar Petro'nun 1718 tarihli emrinden sonra) vergi ödeyen kesimlerin erkek nüfusu kaydedilirdi. Rusya topraklarının genişliğinden ve sayımı yapan memurların elini ağır tutmasından dolayı toplanması yıllar süren veriler bir o kadar da uzun süre kontrol edilirdi. 'Reviziya' adı verilen bu nüfus sayımları esnasında yaşanan karışıklıklar ve yolsuzluklar, ünlü Rus yazar Nikoloy Vasilyeviç Gogol'un Ölü Canlar eserine esin kaynağı olmuştur. Rus ülkesinde toplam on 'reviziya' yapılmış olup sonuncusu 1857-1860 yıllarında gerçekleştirilmiştir.⁷

Genel bilimsel ve yönetsel amaçlarla bütün ülke çapında sayım düşüncesi Batı Avrupa'da 17. yüzyılda ortaya atılmış ve bundan sonraki yüzyıllarda Batı ülkelerinde sayım teknikleri geliştirilerek toplanan veriler sistemli hâle getirilmişken, Rusya idarecileri istatistik işlemleri Batı örneğine göre düzenleme fikrine ancak 19. yüzyılın sonlarına doğru gelebilmişlerdir. Bu zamana kadar istatistik faaliyetlerinde sistemsizlik ve merkezî bir denetimden yoksunluk, istatistik işini düzenleyen mevzuatta da tam bir kargaşa hüküm sürmüştü; idarî kurumların, ihtiyaç duydukları verileri herbiri kendi halinde ve kendi yöntemiyle toplaması verilerin eksikliği ve birbirini tutmaması sonucunu doğurmuştur.

1860-1870'lerde gerçekleştirilen reformlar, özellikle genel askerlik yükümlülüğünün getirilmesi (1874) ve daha sonra adam başına vergi sisteminin kaldırılması (1882-1887), Rusya'nın yönetici çevrelerini nüfus sayımının esaslarını yenileme konusunda düşünmeye sevk etmiştir. Bu arada 19. yüzyılda Rusya'nın Kafkasya ve Orta Asya'da yürüttüğü yayılma hareketleriyle ülkeye muazzam genişlikteki yeni toprakların katıldığını da hesaba katmak gerekir. Fazlasıyla genişlemiş olan imparatorluk, nüfusunun sayısını ve özelliklerini öğrenme ihtiyacını duymaktaydı.⁸

Rusya'da ilk genel nüfus sayımı 9 Şubat 1897'de gerçekleştirilmiştir.⁹ Öncülüğünü ünlü Rus bilim adamı Piyotr Petroviç Semyonov-Tyan-

⁷ A. Lebedev, 'Skolko Nas? Proşloye, Nastoyaşçeye, Buduşçeye', *Tehnika-Molodeji*, No.12, (2001), s.14-16.

⁸ İ.K. Zağidullin, *Perepis 1897 Goda i Tatan Kazanskoy Gubernii*, (Kazan: Tatarskoye Knijnoye İzdatel'stvo, 2000), s. 6-7.

⁹ 1897 nüfus sayımı verileri, 19.yüzyılın sonu Rusyasının nüfus sayısı ve dağılımı konusunda tek güvenilir bilgi kaynağı olması nedeniyle büyük öneme sahiptir. Sayım esnasında vatandaşlara doğum yeri, medeni durum, din, ana dili, okuryazarlık, uğraş, sakatlık konusunda sorular sorulmuştur. 1897 nüfus sayımı verilerine göre Rusya İmparatorluğu'nun toplam nüfusu 129.1 milyon, Avrupa Rusyası 94.2 milyon, Kafkasya 9.3 milyon, Orta Asya 7.7 milyon, Sibirya 5.7 milyon sayılmıştır. Genel nüfusun köylüler % 90.3'ünü, şehirli % 9.7'sini

Şanskiy'nin yaptığı sayım öncesinde 'sayımın hiçbir yeni vergi ya da angarya yükümlülüğü getirmeyeceği, maksadın ülke halkını tanımak olduğu' duyuruldu. Yüzyıllar boyu gördüğü adaletsizlik ve eziyetin doğal sonucu olarak, yönetici çevrelere karşı güvensizlik ve korku besleyen halktan gelebilecek olumsuz tepkileri önlemek amacıyla halkı aydınlatmaya büyük önem verildi ve bu konuda özellikle din adamlarından yararlanıldı. Aslında Rusya halkının bu sayıma da yeni bir eziyet kaynağı olarak bakmasının gerçeğe pek de aykırı düşmediğini söylemek gerek, çünkü sayımın başlıca amacı, askerlik yükümlülüğünün yerine getirilmesinin denetimini kolaylaştıracak olan aile defterlerinin düzenlenmesiydi.¹⁰

Sovyet Rusyası'nda ilk nüfus sayımı 1920'de yapıldı, fakat iç savaş ve ekonomik durumun perişan olması dolayısıyla eksik kaldı. 1923'de şehir nüfusu ile sanayi ve ticaret kuruluşlarının sayımı yapıldı. İlk genel nüfus sayımı 1926'da gerçekleştirildi ve bu nüfus sayımında kullanılan bilimsel yöntemler diğer Sovyet sayımları için de esas teşkil etti.

Bundan sonraki 1937 nüfus sayımının sonuçları toplumda bomba etkisi yaratmıştır. Dünya karşısında sosyalist düzenin başarılarıyla övünme niyetinde olan idareciler nüfusun 11 yıl içinde (1926'dan sonra) 37.6 milyon kadar arttığını tahmin ederken, rakamlar Stalin'in ülke idaresini ele aldığından itibaren başlattığı siyasal temizlemelerin, kolektifleştirmenin (köylerde zorla kolektif çiftlikler kurma) ve 1932-1934 yıllarındaki açlığın ülkeye pahalıya mal olduğunu, nüfus sayısının sadece 7.2 milyon kadar arttığını belgelemişti. Bunun dışında, sayım sonuçlarından 'dünyanın en kültürlü ve dinsiz ülkesi'nde her dört vatandaştan birinin okuma yazması olmadığı ve ezici çoğunluğun

teşkil etmiştir. 1879'da Sankt-Petersburg'un nüfusu 1.3 milyon, Moskova'ninki 1 milyondan fazla sayılmıştır. İmparatorluğun % 77'sini çiftçiler, % 10.7'sini Meşaninler (şehir esnafı), % 6.6'ını İnorodetslar (Doğulu azınlıklar), % 2.3'ünü Kozaklar, % 1.47'sini aileleriyle Dvoryaninlar (toprak sahipleri) ve memurlar, % 0.47'sini aileleriyle Hıristiyan din adamları, % 0.27'sini aileleriyle asil vatandaşlar, % 0.22'sini aileleriyle tüccarlar teşkil etmiştir. Kaynak: S. Morozov, 'Naseleniye Rossii Na Rubeje XIX-XX Vekov', *Oteçestvennaya İstoriya*, No. 4, (1999), s. 32-46.

Rusya'nın Avrupa kısmında 48 mln. 558.7 bin Rus, 20 mln.414.8 bin Ukraynalı, 5 mln. 823 bin Beyaz Rus, 3 mln. 714 bin Yahudi, 1 mln 953.1 bin Tatar, 1 mln 434.5 bin Başkurt ve Tipter, 1 mln. 312.1 bin Alman, 1 mln. 109.9 bin Polonyalı, 1 mln. 108.3 Moldovalı ve Romanyalı, 837.8 bin Çuvaş, 420.4 bin Votyak, 49.329 Ermeni yaşamıştır. Rusya'nın Avrupa kısmında 67 mln. 334.7 bin kişi kendini Ortodoks Hıristiyan, 4 mln. 334.16 bini Katolik, 3 mln. 789.4 bini Musevi, 3 mln. 572.6 bini Müslüman, 3 mln. 251.3 bini Protestan olarak göstermiştir.

İmparatorluk halkının % 19.78'i okuryazar olup, erkeklerin ortalama yaşam süresi genel olarak Rusya'da 40 yıl, Avrupa Rusyası'nda 27.5 yıl olarak hesaplanmıştır. Kaynak: '105 Let Pervoy Vserossiyskoy Perepisi Naseleniya', *Press-Slujba Goskomstata Rossii*, (9.02.2002), http://www.perepis2002.ru/pe_press/article_2002_2_8_N1.html.

¹⁰ Zagidullin, a.g.e s. 23-32.

Tanrıya inandığı anlaşılmıştı.¹¹ Nüfus sayımı verilerinin 'halk düşmanları tarafından değiştirildiği ve sahte olduğu' ilân edilerek veriler gizleştirildi, sayımın organizatörleri hapse atıldı, bir kısmı da kurşuna dizildi. 1939'da yapılan olağan dışı nüfus sayımının net bir hedefi vardı: Sovyet ülkesinde nüfusun arttığını belgelemek. Mamafih bu nüfus sayımının da sonuçları yöneticileri memnun etmemiş olsa gerek, çünkü İkinci Dünya Savaşı bahane edilerek sayım verilerini değerlendirme işinin ertelendiği duyuruldu.¹²

Bundan sonraki nüfus sayımı ancak yirmi yıl sonra, 15 Ocak 1959'da gerçekleştirildi. Aradaki süreyi bu kadar uzun tutmanın ekonomik nedenlerinin dışında bir de siyasal amacı vardı: İkinci Dünya Savaşı öncesinde ve esnasında yürütülen devlet politikalarının sebep olduğu muazzam insan kayıplarını toplumdan gizlemek. 1959 sayımı verilerine göre, SSCB'nin nüfusu 208.8 milyona ulaşmıştı.

15 Ocak 1970'te gerçekleşen nüfus sayımında ilk defa bazı konularda nüfusun sadece % 25'inden bilgi edinerek bunu toplum geneline yayma yöntemi kullanıldı. 17 Ocak 1979'da gerçekleşen nüfus sayımı verilerine göre Sovyet ülkesinin nüfusu 262.4 milyona yükselmişti, bunun % 62'si şehirlerde yaşamaktaydı. Kadınlar nüfusun % 53'ünü teşkil etmekte, yani 1145 kadına 1000 erkek düşmekteydi. Çok çocuklu ailelerin sayısı 621 bin olup, bunların çoğu (154 bini) Özbekistan'da bulunmaktaydı.

Sovyet ülkesinde yapılan son nüfus sayımı olan 12 Ocak 1989 sayımında ilk defa vatandaşların konut şartları hakkında bilgi toplandı. 1989 sayımı verilerine göre, SSCB'nin nüfusu 286.7 milyonu teşkil etti.¹³

2002 Nüfus Sayımının Bundan Önceki Sayımlardan Farkı

2002 nüfus sayımını Sovyet dönemindeki sayımlardan farklı kılan bir dizi özellik bulunmaktadır. Bunları ele almadan önce, 2002 nüfus sayımı anketinde yer alan soruları gözden geçirelim: Son şekli Rusya Federasyonu hükümeti tarafından 20 Nisan 2002'de onaylanmış olan 2002 nüfus sayımı anketi, üç sayfadan ibaretti. Birinci sayfada konut şartlarına ilişkin sorular (binanın yapıldığı tarih, duvar malzemesi,

¹¹ E. Ayupova, 'Perepis: Mejdu Proşim i Buduşim', *Novosti Yugri*, (1.08.2002), http://www.perepis2002.ru/pe_ssr/article_2002_8_2_N15.html.

¹² Lebedev, *age*.

¹³ 'Yanvarskiye Perepisi v SSSR', *Press-Slujba Goskomstata Rossii*, (3.01.2002), http://www.perepis2002.ru/pe_press/article_2002_1_3_N1.html.

metre kare vb.), ikinci sayfada demografik içerikli sorular yer aldı. Bu soruları nüfusun 3/4'ü cevaplandırdı. Nüfusun 1/4'üne ise bunların dışında 3. sayfada birkaç soru daha soruldu (bunlar işgücünün yapısını, işsiz sayısını ve dağılımını tesbit etmeye yönelik içerikte olup, kadınlara bir de toplam kaç çocuk doğurdukları soruldu).

Anketin ikinci sayfasında yer alan demografik içerikli sorular aşağıdaki gibi idi:

1. Ailede kayda ilk geçirilen kişi ile akrabalık ilişkisi
2. Cinsiyet
3. Doğum tarihi
4. Medenî durum
5. Doğum yeri
6. Vatandaşlık
7. Milliyet
8. Eğitim durumu
 - 8.1 Bir eğitim kurumunda okuyor musunuz?
 - 8.2 (Çocuksa) Anaokuluna gidiyor mu?
 - 8.3 Eğitim durumu.
9. Dil
 - 9.1 Rusça konuşuyor musunuz?
 - 9.2 Başka hangi dilleri konuşuyorsunuz?
10. Geçim kaynakları
11. İş durumu. Sayımdan bir hafta önce herhangi bir iş yerinde çalışıyor muydunuz?¹⁴

Ülkedeki dinî cemaatlerin liderlerinin isteği doğrultusunda din sorusu ankette yer almadı. Dinî liderler bu isteklerini savunurken, inanç konusunun vatandaşların özel hayatının bir parçası olduğundan devletin bu konuya karışmasının uygun olmadığını; üstelik Sovyet döneminde yürütülen dinsizlik kampanyalarından dolayı insanların bilincinde yerleşmiş olan korku ve güvensizliğin, inançla ilgili sorulara şüpheyle yaklaşılmasına ve bilgi vermeye çekinmelerine neden olacağını belirtmişlerdi.¹⁵

¹⁴ http://www.perepis2002.ru/pe_lists/

¹⁵ 'O Verospovedanii Vopros Zakrit, Dialog Ostayetsya', *Oblkomstat Samarı*, (30.07.2002), http://www.perepis2002.ru/pe_press/article_2002_07_30_N1.html. Son on yıl içindeki gelişmeler çerçevesinde Ortodoks kesimde artık din konusunda güvensizliğin kalmadığını söylemek gerekir, çünkü

.....
 •••••
**Vatandaşlara sorulara
 istediği gibi cevap verme
 ya da vermeme
 özgürlüğü de tanınmış,
 cevaplarını doğrulayacak
 herhangi bir belge
 göstermeleri de
 istenmemiştir.**
 •••••

2002 nüfus sayımına ilişkin olarak Rus istatistikçilerinin özellikle vurguladıkları husus, Rusya'nın istatistik işlemlerde artık uluslararası alanda kabul edilmiş standartlara geçmiş olduğu ve 2002 nüfus sayımının da uluslararası standartlara uygun olarak yapılmış olduğudur.

Bundan önceki nüfus sayımlarından farklı olarak, 2002

sayımında elde edilecek verilerin gizliliği yasal olarak güvence altına alınmıştır. Mecburi katımlı Sovyet sayımlarının tersine ilk defa sayıma katılmada gönüllülük prensibi uygulanmıştır. Ayrıca, vatandaşlara sorulara istediği gibi cevap verme ya da vermeme özgürlüğü de tanınmış, cevaplarını doğrulayacak herhangi bir belge göstermeleri de istenmemiştir. Bunun dışında ad ve soyadın belirtilmemesi (anonimlik) hususu da Sovyet sayımlarının tersi bir uygulama olarak dikkat çekmektedir. Bir de sayım birimi olarak hanenin değil, ailenin kabul görmesi, resmî nikahlı çiftlerin yanı sıra ilişkilerini resmileştirmeyen çiftlerin de aile olarak sayılması, iş piyasasını incelemeye yönelik soruların eklenmesi, vatandaşların nüfusa kayıtlı oldukları yerlere göre değil, gerçekte yaşadığı yerlere göre kayıt edilmeleri hususu, uluslararası standartlara uygun olan diğer özellikleri teşkil etmektedir.¹⁶

Katılmada gönüllülük esası kabul edildiğinden, sayım öncesinde vatandaşları bilinçlendirmek ve sorumluluk duygusunu aşılama ve böylece katılımı teşvik etmek için ülke çapında 'Kendini Tarih Kayıtlarına Geçir: Gelecekte Yerini Al!' sloganı altında geniş propaganda kampanyası yürütüldü.¹⁷

Rusya devleti, her ne kadar Anayasasının 14. maddesi 'hiçbir dinin devlet dini veya zorunlu din olarak ilân edilemeyeceği'ni ilân etmiş olsa da, son on yıldır Ortodoksluğu geleneksel Rus dini sıfatıyla yüceltmektedir. Rusya için aslında en az Ortodoksluk kadar geleneksel olan diğer dinlerin (İslâm, Budizm, Mücevlik) mensupları ise bu yüzden Rusya devletine karşı duydukları güvensizliği henüz üzerlerinden atamamak ve devlele olan ilişkilerinde ihtiyatlı olma eğilimini korumaktadırlar.

¹⁶ V. Kandilov, 'Kakov On, Portret Naseleniya?', *Respublika Tatarstan*, No. 74, (12.04.2002), s. 2; A. Lebedev, age.; V. Naumov, 'Kak Nas Sosçitayut?', *Trud-7*, (1.06.2000), s. 5.; Galina Papernaya, 'Etničeskim Gruppam Poobeşali Dengi i Vlast', *Kommersant*, (20.06.2002), http://www.perepis2002.ru/pe_publ/article_2002_6_20_N.10.html; 'Zaçem Nujna Perepis Natsionalnım Menşinstvam', Goskomstat KÇR, (17.01.2002), http://www.perepis2002.ru/pe_analit/article_2002_3_22_N23.html.

¹⁷ Bu kampanya çerçevesi içinde basın araçlarının vasıtasıyla çeşitli seminerler ve söyleşiler gerçekleştirme dışında, okullarda yarışmalar ve oyunlar düzenleme, eğitici halk konserleri verme gibi yöntemler kullanılmıştır. Ayrıca, 17 Ekim 2001'den beri nüfus sayımına özel web sayfası çalışmakta, bu sayfada konu ile ilgili en sıcak gelişmeler, analitik yazılar, nüfus sayımlarının tarihçesi, bölgesel haberler, ilginç rakamlar vb. bilgiler sunulmaktadır. Ayrıca nüfus sayımı öncesinde sayım anketinin örneği de verilmiş olup okuyuculara bu formu doldurmayı denemeleri önerilmekteydi. Nüfus sayımının sonuçları da bu sayfada yer alacaktır. Kaynak: <http://www.perepis2002.ru>.

Hemen şunu belirtmek gerekir ki, gönüllülük ve cevaplamama özgürlüğü esasları Rusya toplumu için oldukça yabancı ve alışılmadık bir durum olduğundan, nüfus sayımı öncesinde Rusya basınına meşgul eden konular arasında yerini alarak, bazı bilim adamlarının olumsuz tepkisini çekmiştir. Bu bilim adamları, Rusyalıların psikolojisinde edilgenlik ve uysallığın baskın olduğunun ve topluma karşı sorumluluk hissini az gelişmişliğinin altını çizerek, gönüllülük prensibinin sayıma katılım düzeyini düşüreceğini; sonuçta verilerin kaçınılmaz olarak eksik kalacağını ve bundan bütün idari düzeylerde devletin kendisinin zarar göreceğini savunmuşlardır. Ayrıca anonimliğin sorumsuzluk ve gerçeği anlatmadan kaçınma için müsait zemin hazırladığını; bunun dışında anonimlikten dolayı verileri tekrar kontrol etmenin mümkün olmayacağından bilgi kalitesinin düşeceği gibi, veriler üzerinde oynamalar ve sahtecilik için uygun ortam da yaratılmış olacağını belirtmişlerdir. Bilim dünyasından gelen bu eleştirilere rağmen, devlet gösterilen hususta bir değişikliğe gitmedi. İdareciler anonimlik ilkesinin vatandaşların özel verilerinin gizliliğini temin etmek için kabul edildiğini söylemekle yetindiler.¹⁸

Ankette yer alan milliyet sorusunun yeni bir metodolojik temele dayandırılmış olması dikkat çekmektedir. Sovyet nüfus sayımlarından farklı olarak, ilk defa sayım anketine zorunlu ek olarak bir milletler listesi eklenmedi ve vatandaşların milletlerini kendileri belirleyeceği ilkesi kabul edildi. Bu arada da bir milletin içindeki küçük etnik grupların bile kendilerini ifade etmekte (yani etnik grubunun adını millet adı olarak belirtmekte) özgür olduğu vurgulandı. Rusya Bilimler Akademisi Etnoloji ve Antropoloji Enstitüsünün müdürü Valeriy Tişkov bu uygulamanın 'çoğul özbilinci' (millet bilincinin yanı sıra etnik grup bilincine de sahip olma durumu) yansıtacağını ve bu yöntemle Rusya'daki etnik tablonun en ufak ayrıntılarıyla ortaya çıkacağını söylemektedir.¹⁹ V. Tişkov'a göre, Rusya bilim çevrelerinin Rusya'nın günümüzdeki etnik durumunun inceliklerine olan ilgisi, 1989'dan bu yana bu alanda büyük değişikliklerin meydana gelmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Etnik boyuttaki gelişmelerin en önemli etkenleri olarak göçler ve Rusya vatandaşlarının millî özbilincinde meydana gelen değişiklikler (Sovyet döneminde adı geçmeyen bazı küçük etnik grupların varlıklarını tekrar

¹⁸ Valeriy Tişkov, 'Perepis Naseleniya: Oprosniy List i Logika Jizni', *Nezavisimaya Gazeta*, (7.06.2002), http://www.perepis2002.ru/pe_publ/article_2002_6_17_N2.html; 'Mejdunarodniy Simpozium: Perepis Naseleniya - XXI vek: Opit, Problemi, Perspektivi', *Press-služba Goskomstata*, (30.11.2001), http://www.perepis2002.ru/pe_press/article_2001_12_6_N1.html.

¹⁹ B.V. Harayev, 'Zerkolo Etničeskogo Soznaniya', *Goskomstat Buryatii*, (20.06.2002), http://www.perepis2002.ru/pe_publ/article_2002_6_21_N2.html; Maria Lebedeva, 'Etničeskuyu Mozaiku Rossii Složit Perepis', *Surgutskaya Tribuna*, (20.08.2002), s. 2.

ortaya koyması gibi) gösterilmektedir. Adı geçen enstitü tarafından yapılan araştırmaya göre, sayım sonucunda 800 civarında isimden oluşan bir liste elde edileceği düşünülmektedir. Bu adları ana millet başlıkları altında toplayarak sınıflandırmak üzere aynı enstitü tarafından 176 isimden oluşan tahmini bir milletler listesi hazırlanmış bulunmaktadır.²⁰

Rusya'nın resmî devlet kurumları, ülkedeki etnik tablonun bütün teferruatı ile rakamlara yansıtılmasının eğitim, bilgi ve kültür politikaları alanlarında devlet idaresinin daha verimli kılınması açısından ehemmiyet taşıdığını ve sayımda kendini ifade eden küçük etnik grupların devlet yardımından nasibini alacağını söylemektedirler.²¹ Bu arada, Rusya Federasyonu Anayasasının 26. maddesinde belirtilen 'kendi milletini belirleme ve ifade etme hakkı'na göndermeler ihmal edilmemekte ve küçük etnik gruplara kendilerini ifade etme özgürlüğünü tanımanın anayasaya uygun bir gelişme olduğu vurgulanmaktadır.

Şunu söylemek gerekir ki, milletin belirlenmesi konusundaki bu yeni yaklaşım, Rusya'daki birçok millî azınlık tarafından milletleri bölmeye yönelik 'böl ve yönet' tarzındaki eski imparatorluk geleneğinin bir devamı niteliğindeki uygulama olarak kabul edilmiş ve büyük tepki ile karşılaşmıştır. Örneğin, RBA Etnoloji ve Antropoloji Enstitüsü tarafından hazırlanan listeye göre, sayımda Tatar adının yanı sıra Tatarların içindeki etnik grup adlarının da²² kullanılabilmesi öngörülmesi olan Tatarlar, Rusya devletinin bu uygulamasını Tataristan Devlet Konseyi'nin Başkan Putin'e, Rusya hükümetine ve parlamentosuna gönderdiği mektuplarla protesto etmişlerdir.²³ Benzer içerikli tepkiler Dağıstan ve Karaçay-Çerkez Cumhuriyetleri'nden de gelmiştir. Rusya hükümeti bu tepkiyi 'konuyu yersiz yere siyasallaştırma' ve 'bazı millî

²⁰ R. Amirov, (V.Tişkov'la söyleşi) 'Natsionalnost Po Liçnomu Vıboru', *Rossiyskaya Gazeta*. (31.05.2002), http://www.perepis2002.ru/pe_publ/article_2002_6_2_N2.html; A. Lugovskaya, (RF Bakanı V.Zorin'le söyleşi) 'Natsionalnoye Litso Rossii', *Vremya mn.* (10.07.2002), s. 3.

²¹ 'Zaçem Nujna Perepis Natsionalnım Menşinstvam', *Goskomstat KÇR*. (17.01.2002), http://www.perepis2002.ru/pe_press/article_2002_3_22_N23.html; R. Notman, 'V.Zorin: V Svoyey Strane Bit Kak Doma', *Sovetskaya Sibir*, (18.07.2002), s. 1.

²² Başlangıçta söz konusu listede dokuz etnik grubun adı, yani Kazan Tatarı, Mişer, Kreşin, Tipter, Sibir Tatarı, Astrahan Tatarı, Nogaybak, Karagaş, Kondır adları yer almıştır. Kaynak: Damir İshakov, 'Millet Yazmış Kim Kulında?', *Meydan*, (Temmuz 2002), s. 80-88. Fakat daha sonra Tatarlarla uzlaşma hedefi güdülen, Tatarların içinde en büyük etnik gruplardan ikisini teşkil eden Mişerlerin ve Astrahan Tatarlarının adları listeden çıkarılmıştır. Bunda bir ölçüde söz konusu iki grubun kendi adları altında özerk kimliğe kavuşmaya başka gruplar, örneğin, Krişenler ve Sibir Tatarları kadar istekli olmayışı da etkili olmuştur. Kreşinlerin, Sibir Tatarlarının ve Nogaybakların adları listede kalmıştır. Kaynak: Galina Kovalskaya, 'Arifmetika Natsionalnogo Diskomforta', *Yeşenedelnyy Jurnal*, (15.10.2002), http://www.perepis2002.ru/pe_publ/article_2002_10_16_N13.html.

²³ 'Obraşçeniye Gosudarstvennogo Soveta Respubliki Tatarstan k Prezidentu Rossiyskoy Federatsii V.V.Putinu (...)', *Respublika Tatarstan*, (19.01.2002), s. 1.

azınlıkların aşırı milliyetçiliği' olarak değerlendirmeyi uygun bulmuştur. Hatta, Yukarıda adı geçen V. Tişkov milli cumhuriyetleri 'asimilasyon yanlısı' olmakla suçlamıştır.²⁴

Milli cumhuriyetlerin nüfus sayımı anketinde kullanılan bu yöntemden duydukları hoşnutsuzluk, özerk etnik gruplara bölünme ve böylece kendi cumhuriyetlerindeki çoğunluk konumlarını yitirme endişesinden kaynaklanmaktadır. Sovyet döneminde yürütülen göç politikalarından dolayı, Rusya'nın her bölgesi belirli bir sayıda Rus nüfusunu barındırdığı gibi, birçok milli cumhuriyetlerde Rus unsuru toplam nüfusun neredeyse yarısını oluşturmaktadır. Millî cumhuriyetlerdeki gayri Rus nüfusun özerk etnik gruplara bölünmesi halinde nüfus dengesinin Ruslar lehine değişeceği aşikârdır. Gayri Rus milletler bu gelişmenin millî cumhuriyetlerdeki siyasî ve sosyal vaziyeti etkileyeceğini, özellikle cumhuriyete adını veren milletin durumunda bir takım olumsuz değişiklikler yaratacağını düşünmektedirler.

Aslında Rusya hükümetinin küçük etnik gruplara gösterdiği ilgisinin 2002 nüfus sayımına bağlantılı olarak ortaya çıktığı söylenemez. Bunu bir ölçüde Sovyet geleneğinin devamı olarak görebiliriz. Bilindiği gibi, Sovyet döneminde bin kişiden daha az sayıda olan etnik grupların dahi

dillerinin ve etnografik özelliklerinin incelenmesine büyük önem verilmiş, hatta bu ufak halklar için tek tek ayrı alfabeler icat edilmişti. Son yıllardaki gelişmeler günümüz Rusya'sının da aynı geleneği devam ettirdiğini gösterirken, bu gelişmelerin uluslararası örgütlerin az sayılı yerli halkları korumaya yönelik proje ve programlarının izinde yürüdüğüne dikkat çekmektedir.²⁵ Örneğin, Rusya 18 Haziran 1998 tarihli, 84-FZ no'lu yasa ile 'Millî Azınlıkların Korunması Hakkındaki Çerçeve

²⁴ Valeriy Tişkov, 'Natsionalnost Na Tri Tsifri', *Vremya Novostey*, (27.03.2002), http://www.perepis2002.ru/pe_analit/article_2002_3_27_N6.html; 'Perepis-2002 v Zerkale Regionalnih SMI', (29.03.2002), http://www.perepis2002.ru/pe_analit/article_2002_4_1_N16.html; 'Pyatyy Punkt Vserossiyskoy Perepisi', *Vremya Novostey*, (30.04.2002), http://www.perepis2002.ru/pe_publ/article_2002_4_30_N7.html.

²⁵ Rusya Federasyonu'ndaki Kalmuk Cumhuriyeti'nde Mayıs 1999'da düzenlenen 'Rusya Millî Azınlıklarının Dilleri: Gelişme Perspektifleri' adlı uluslararası konferansa katılan Avrupa Birliği Bağımsız Uzmanı Reagon Donal, konuşmasında 'Rusya'da dil ve kültür farklılığını desteklemenin köklü bir gelenek olduğunu' belirtmiştir. Aynı konferansta konuşan ve 'Rusya Federasyonu Halklarının Dilleri Hakkındaki Yasa'yı hazırlayanlardan bir olan V.Neroznak, tebliğinde BM ve UNESCO'nun 1994-2004 yıllarını 'Az Sayılı Yerli Halkların On Yıllığı' olarak ilân ettiğini belirterek, Rusya'nın bu proje çerçevesinde uluslararası kurumlarla işbirliği yapması gerektiğini söylemiştir. Kaynak: <http://www.belti.msk.ru/unesco/doclad.htm>.

Anlaşması'nı tasdik etmiş bulunmaktadır. RF Anayasası'nın 69. maddesi 'Rusya Federasyonu'nun genel tarafından kabul gören prensiplere, uluslararası hukuk normlarına ve RF'nun uluslararası anlaşmalarına uygun olarak az sayılı yerli halkların haklarını garanti ettiğini' bildirmektedir. Bundan başka Rusya Federasyonu'nda son yıllarda kabul edilen bir dizi yasa²⁶ millî politikadan sorumlu Devlet Bakanı Zorin'in deyişiyle 'kültür, eğitim ve dil öğreniminin etnik yönünü yasalaştırmış bulunmaktadır'. Bakan Zorin, bu bağlamda Rusya'nın milletler politikasının Avrupa ve dünya standartlarına uygun olduğunu vurgulamaktadır.²⁷

Aynı zamanda sayı itibarıyla az nüfuslu yerli halklar kapsamına giremeyen, fakat Rusya'da Ruslardan daha az sayıda olan millî azınlıkların konumu yasal bir güvence altına alınmadığından bir belirsizlik arz etmektedir. Söz konusu millî azınlıkların nüfus sayımındaki uygulamadan hoşnutsuzluk duymasının daha çok bu belirsizlikten kaynaklandığı söylenebilir. Üstelik bazı gelişmeler, örneğin, içeriği Rusya hükümetinin 8 Temmuz 1997 tarihli kararıyla tespit edilen yeni Rusya pasaportlarında (Sovyet pasaportlarının tersine) milliyet hanesinin bulunmaması;²⁸ Rusçanın bir devlet dili olarak konumunu yasal temelde güçlendirmeyi hedefleyen ve millî cumhuriyetlerin devlet işlerinde dahi millî dillerin yanı sıra Rusçanın kullanımını zorunlu hale getiren 'Rusya Federasyonu'nun Devlet Dili Olarak Rusça Hakkında Yasa' tasarı;²⁹ 'Rusya Federasyonu Halklarının Dilleri Hakkındaki Yasa'ya Rusya'daki bütün dillerin ancak Kiril alfabesi esasında yazılacağı hükmünü getiren maddenin eklenmesi³⁰ vb. Rusya'daki millî azınlıkları gelecekte konusunda duydukları endişeyi artırmaktadır.

Bu gelişmelerin yanı sıra, Rusya Başkanı Putin'in idareyi merkezileştirme yönünde attığı adımları ve bunların arasında bilhassa

²⁶ 24 Temmuz 1998 tarihli 126-FZ no'lu yasa ile içeriği yenilenmiş bulunan 'RF Halklarının Dilleri Konusundaki' yasa, 30 Nisan 1999 tarihli, 82-FZ no'lu 'RF'nun Az Sayılı Yerli Halkların Haklarının Garantisi Edilmesi Hakkındaki' yasa, 20 Temmuz 2000 tarihli, 104-FZ no'lu 'RF Kuzey, Sibiry ve Uzak Doğu Bölgelerinin Az Sayılı Yerli Halklarının Cemaatlerini Kurmanın Genel Esasları Hakkındaki' yasa vb. Bu yasaların metinleri için bk. <http://www.akdi.ru>.

²⁷ Lugovskaya, *age*.

²⁸ Bu uygulama da bir dizi millî cumhuriyetin protestosu ile karşılaşmıştır. Örneğin, Tataristan, Dağıstan, Yakutistan vb. 1997-1998 yıllarında Rusya Federasyonu'nun devlet kurumlarına pasaportlarda millet hanesinin yeniden yer alması konusundaki taleplerini göndermişlerdir. Kaynak: Sergey Pihtin, 'Proşu Şçitat Menya Drevlyaninom', *Rossiyskaya Federatsiya Segodnya*, (3.06.2002), http://www.perepis2002.ru/pe_publ/article_2002_6_24_N6.html.

²⁹ Bu yasanın kabulü için ilk önerge 7 Haziran 2002'de yapılmıştır. Yasa tasarisinin metni için bk. <http://vip.lenta.ru/doc/2002/06/07/yazyk/>

³⁰ 'Gosduma zapretila tataram pisat latinsey' (15.11.2002), <http://lenta.ru/russia/2002/11/15/language/> Bu yeni madde öncelikle Tataristan'ı ilgilendirmektedir, çünkü Tataristan şu an Rusya'da Kiril alfabesinden diğer bir alfabeğe geçme kararı alan tek millî cumhuriyettir. Eylül 1999'da Tataristan hükümeti 'Tatarca'yı Yeniden Latin Alfabesi Esasına Geçirme' kararını almış, Ağustos 2000'de de yeni imla kuralları kabul edilmişti. Latince alfabeğe geçişin 1 Eylül 2011'e kadar tamamlanacağı öngörülmüştü.

Rusya'nın yedi federal okruğa bölünmesi (Mayıs 2000) ve bunların başına birer Başkan Temsilcisinin getirilmesi; ayrıca 2000 yılında kabul edilen Rusya Federasyonu Milli Güvenlik Konsepsiyonu'nda³¹ 'Rusya egemenliğinin bütün Rusya topraklarında geçerli olduğu', 'Rusya'nın toprak bütünlüğü', 'Rusya milletperverliği' ve 'Rusya'nın çok milletli halkının manevi birliği' kavramlarının öne çıkarılması Rusya'da artık üniter eğilimin üstünlük kazandığını ve bu şartlarda millî azınlıkların siyasal yönden gelişmesine fazla müsamaha gösterilmeyeceğini düşündürmektedir. Kavram metninde milliyetçiliğin ekstremizm ve ayrılıkçılıkla birlikte anılarak olumsuz bir kavram olarak yorumlandığı ve 'etnik bencillikten' kaynaklandığının belirtilmesi dikkat çekmektedir. 25 Temmuz 2002'de kabul edilen 'Ekstremist Faaliyetlere Karşı Koyma Hakkındaki Yasa'ya da milliyetçiliği olumsuz yorumlayan bir hava hakimdir.³² Bütün bu gelişmeler, bizi günümüz Rusya'sındaki milletler politikasının hangi öncelikler üzerine yapılandırıldığı konusunda düşünmeye sevk etmektedir.

Bu bağlamda 2002 nüfus sayımında milliyet konusunda uygulanan yeni metodoloji, bilimsel bir uygulama olmaktan ziyade Rusya hükümetinin siyasî öncelikleri doğrultusunda geliştirilmiş olan bir taktik izlenimini uyandırmaktadır.³³ Çünkü Rusya içindeki millî azınlıkların durumunu öncelikle onların siyasî statüleri belirlemekte ve bu konuda milletinin sayısı başlıca rolü oynamaktadır. Örneğin, Tataristan'ın 1990'dan sonra oldukça etkili bir siyasal konuma yükselmesinde Tatarların Rusya'da Ruslardan sonra ikinci sırada gelen kalabalık bir millet teşkil etmesinin büyük etkisi olduğunu kabul etmek gerekir. Fakat şu an Tatarlar öncelikle iki mühim grubunun, Hristiyan inancında olan Kreşinlerin ve Sibiryada kalabalık bir topluluk oluşturan ve bugüne kadar Kazan Tatarcası'nı edebi dil olarak kabul etmiş olan Sibiryada Tatarlarının, özerkleşme ihtimali ile karşı karşıyadır. Bu ihtimalin ne kadar gerçekçi olduğunu nüfus sayımları sonuçları gösterecektir. Sonuç ne olursa olsun, milliyet konusunda nüfus sayımının öncesinde meydana gelen tartışmaların, nüfus sayımı verilerinin açıklanmasından sonra tekrar alevlenmesi kaçınılmaz gibi görünüyor.

³¹ Rusya Başkanı'nın kararıyla 10 Ocak 2000'de kabul edilen Konsepsiyonun metni için bk. http://www.ln.mid.ru/ns_osndoc.nsf/osnbez.

³² Bu yasada 'toplumsal veya dinî kuruluşlar veya basın-yayın organları veya şahıslar' tarafından düzenlenebilen 'ekstremist faaliyetler' listesi oldukça geniş tutulmuştur. Bunlar arasında çok farklı yorumlamalara açık olan muğlak içerikli 'millî gururu incitmeye yönelik' eylemlerden bahsedilmesi ve bunların 'Rusya'nın anayasal yapısını, bütünlüğünü ve güvenliğini bozma hedefini güden' eylemlerle eş tutulması dikkat çekmektedir. Yasanın metni için bk. <http://www.akdi.ru>.

³³ Sayımda millet adının belirlenmesi konusunda vatandaşları serbest bırakma yöntemini küçük etnik gruplara daha iyi kültürel şartlar vaad eden propoganda ile birleştiren yaklaşımın kurnazlığı dikkat çekmektedir.

2002 nüfus sayımına ilişkin olarak dikkat çeken başka bir husus da, Sovyet dönemine özgü olan devlet-toplum iletişimsizliğinin tersine bu sefer nüfus sayımına hazırlık sürecinde devletle toplumsal kuruluşlar arasında bir etkileşimin kurulmuş olmasıdır. Örneğin, din sorusunun listeden çıkartılmasına karar verilmeden önce bu konuda devlet görevlileri ile ülkedeki başlıca dinî cemaatlerin liderleri arasında fikir alışverişi söz konusu olmuştur.

Bununla birlikte sayıma hazırlık esnasında bazen ortaya çıkan devlet ile toplumsal güçler arasındaki etkileşim örneklerinin sağlam bir iletişime dönüştüğü ve toplumdan gelen isteklerin devlet faaliyetleri üzerinde güçlü bir etki yarattığı söylenemez. Yukarıda sözettiğimiz olayda dinî liderlerin fikrine büyük önem verir görünen³⁴ hükümetin, aynı zamanda diğer önemli konularda bilim çevrelerinden ve aydın kesimden gelen eleştirilere aynı derecede dikkat ve önemseme ile yaklaşmaması dikkat çekmektedir.³⁵

2002 Nüfus Sayımına İlişkin Olarak Güncelliği Artan Toplumsal Sorunlar

2002 nüfus sayımı, Rusya nüfusunun sayısını, sosyoekonomik ve demografik özelliklerini netleştirerek son yıllarda Rusya'nın gündemine yerleşen sosyal sorunların nicel boyutlarını saptamaya ve bu sorunları çözmeye yönelik programların yapılmasına hizmet edecektir. Söz konusu sorunların başlıcalarını aşağıda gözden geçirelim.

A. 100 Yıl Sonra Rus Milleti Yeryüzünden Silinmiş mi Olacak?

Rusya'da 2002 nüfus sayımı sonucunda boyutları ve özellikleri netleşecek olan can alıcı sorunların belki de en önemlisi, son yıllarda Rusya basınında sözü sıkça edilir olan demografik krizdir.

Bir ülkenin gücü ve refah düzeyi nüfusunun kalabalıklığı ve sağlıklı oluşu, ayrıca nüfusun istikrarlı artışı ile de ölçülür. Nüfus artışını sağlayan etkenlerin başında doğum oranlarının yüksekliği, ortalama hayat süresinin uzunluğu, gençlerin olduğu kadar yaşlıların da sağlıklı

³⁴ Rusya devleti için şu an dinî cemaatlerin sayısının öğrenilmesi acil ihtiyaç teşkil ettiği söylenemez. Sovyet dönemindeki dinsizlik propagandası yüzünden bitmeye yüz tutan dindarlık olgusu toplumda yeni yeni yeşermekte olup din, insanların bilincinde millet kadar önemli bir yeri henüz edinmemiştir.

³⁵ Hükümetin bu tutumuna örnek olarak Rusya'nın toplumsal gelenekleriyle bağdaşmadığı savunulan gönüllülük ve anonimlik prensiplerinde diretmesini ve bazı millî azınlıkların yoğun tepkisine rağmen milleti belirleme özgürlüğü konusundaki tutumunu ısrarla devam ettirmesini gösterebiliriz. Bunlardan hareketle Rusya hükümetinin eylemleriyle daha çok kendi başına buyruk hareket eden ama arada sırada, toplumun istekleri kendi çıkarları doğrultusunda geliştiği anda, demokratik söylevlerle süsleyerek göstermelik olarak jestte bulunan otoriter bir idarenin portresini çizdiği söylenebilir.

ve dinç oluşu, sağlık hizmetlerinin kalitesine bağlı olarak ana ve çocuk ölümlerinin düşük düzeyde olması gelir.

Rusya Federasyonu'nda 1985'ten bu yana, özellikle 1990'dan sonraki dönem içinde yukarıda saydığımız bütün etkenler olumsuz yönde gelişme gösterdiğinden, uzmanlar ülkedeki demografik vaziyetin bir felakete doğru gittiğini savunmaya başlamışlardır. 1992 yılında 1944'den sonra ilk defa ölüm oranları doğum oranlarının üstüne çıkarak 10 bin kişiye 88 doğum ve 136 ölüm vakası düşmüştür; 1998'de ölüm oranları doğum oranlarının 1.8 katına, yani neredeyse iki katına çıkmıştır.³⁶ 1992-2000 döneminde Rusya nüfusunun doğal azalmadan kaynaklanan kaybı, 6 milyonu, doğmamış çocuklar hesabına olan kaybı 6,5 milyonu teşkil etmiştir.³⁷

Rusya'nın yönetici çevrelerinin bu konudaki endişelerini başkan Vladimir Putin 8 Temmuz 2000'de yaptığı Federal Meclis'e yıllık mesajında şöyle dile getirdi: 'Biz, Rusya vatandaşları, yıldan yıla azalıyoruz. Birkaç senedir ülkenin nüfusu yılda ortalama olarak 750 bin kişiye eksiliyor. Uzmanların tahminlerine göre, çok değil, sadece 15 yıl sonra Rusyalıların sayısı 22 milyon azalacaktır ki, bu ülke nüfusunun 1/7'i demektir. Bu rakamlar üzerinde bir düşünün. Eğer günümüzdeki eğilim aynen devam ederse, milletimizin gelecekteki varlığı tehlikeye düşecektir. Gittikçe yaşlanan ve işe yaramaz hale gelen bir millete dönüşme tehlikesiyle karşı karşıyayız. Bugünkü demografik durum, son derece endişe vericidir.'³⁸

2000 yılının başında 145.6 milyon olan nüfusuyla Çin, Hindistan, ABD, Endonezya ve Brezilya'dan sonra altıncı sıraya yerleşen³⁹ Rusya Federasyonu hâlâ dünyanın en kalabalık ülkelerinden biri olmayı sürdürmektedir. Aslında şu an yaşadığı demografik gelişme de sırf bu ülkeye özgü bir olgu değildir. Günümüz dünyasında nüfus artışı dinamikleri oldukça karmaşıktır. Gelişmekte olan ülkelerde nüfusun hızlı artışı söz konusu iken, gelişmiş ülkelerde nüfusun artışı yavaşlamış, hatta kimilerinde de nüfus azalmaya yüz tutmuş bulunmaktadır. Teorisyenler bu iki eğilimi aynı sürecin farklı devreleri olarak düşünmektedirler. 'Demografik Geçiş' adı verilen teoriye göre, toplumsal gelişmenin geleneksel (sanayi öncesi) toplum yapısından modern ve post-modern toplum yapısına doğru ilerlemesine bağlı olarak bütün

³⁶ Y.Smirnova, 'Çerez Sto Let Ot Nas Ne Ostanetsya Daje Russkogo Duha!', *Komsomolskaya Pravda*, No. 45, (21.11.2000), s. 8.

³⁷ Y.B. Simçera, 'K Otsenke Çislennosti Naseleniya i Masştabov Çeloveçeskogo Potentsiala v Rossii za 100 Let', *Voprosi Statistiki*, (Aralık 2001), s. 63-67.

³⁸ Lebedev, age.

³⁹ A. Pyasetskaya, 'Skolko Rossiyan Trebuyetsya Rossii?', *Eho Planeti*, No. 41, (6-12 Ekim 2000), s. 6-11.

ülkeler üç devreden geçer: yüksek doğum ve yüksek ölüm oranları (geleneksel toplum), yüksek doğum ve nisbeten düşük ölüm oranları (nüfus patlaması) ve son olarak da düşük ölüm ve düşük doğum oranları (stabilleşme).⁴⁰

Herhangi bir ülkede nüfusun stabil sayısını koruması, yani sadece kendini yenilemesi için her 100 kadına en azından 210 çocuğun düşmesi, yani her ailede (bekarların ve çocuğu olmayanların da payını düşünerek) en az iki-üç çocuğun yetişmesi gerekmektedir. Çok çocukluluk bakımından şu an Afrika, Asya ve Latin Amerika'nın az gelişmiş ülkeleri (çoğunlukla Müslüman ülkeler⁴¹) iyi durumdayken, Avrupa'nın çoğu ülkesi (Arnavutluk, İrlanda ve İsveç dışında), ABD, Kanada, Japonya, Güney Kore, Küba ve Singapur için doğum oranları 100 kadına düşen 150-200 çocuk olmak üzere düşük düzeyde seyretmektedir.⁴² Yani bu ülkelerde artık nüfusun azalmaya doğru gidişi söz konusudur.

Gelişmiş ülkelerde nüfus artışını yavaşlatan, hatta durmasına neden olan etkenler arasında başlıca rolü sanayileşme, şehirleşme, bireyin özerkleşmesi (toplumla ve aileyle olan bağlarının zayıflaması), aile kavramının krizi ve kadınların sosyal statüsünün değişmesi oynamaktadır. Tıbbın ilerlemesi nedeniyle hayat süresi uzadığından yaşlıların sayısı yıldan yıla artarken, buna karşılık çocukların ve gençlerin sayısının gittikçe azaldığı gözlenmektedir. Zira aileler artık tek çocuk sahibi olmayı, kimileri de çocuk doğurmayıp kendilerini meslekî kariyere adanmayı yeğlemektedirler.⁴³

Rus demografi uzmanları, ülkelerindeki nüfus azalmasının bir ölçüde gelişmiş ülkelerdeki eğilimi yansıtıyor oluşunu hesaba katmakla birlikte, bu sorunu daha çok ülkelerinin kendine özgü demografik vaziyetine bağlamaktadırlar.

Rusya'da dünyanın gelişmiş ülkelerindeki durumdan farklı olarak, ortalama hayat süresinin kısalığı, enfeksiyonlu hastalıklar, kazalar, zehirlenmeler, intihar ve cinayetlerden kaynaklanan önlenebilir ölüm-

⁴⁰ S.Y.Şerbov, 'Skolko Je Nas Mojet Bit?', *Voprosı Statistiki*, (Mart 2002), s. 17-23. Bazı tahminler, dünya çapında gelişen bu sürecin 21.yüzyılın ortalarına doğru tamamlanacağını ve dünya nüfusunun yaklaşık 10, en fazla 12 milyarlık bir rakamda stabilize olacağını öne sürmektedir. Kaynak: V. Babenko, 'Zolotaya Desyatka', *Nauka i Jizn*, (Kasım 2001), s. 2-8. Kimi bilim adamları, stabilize olduktan sonra dünya nüfusunun azalmaya başlayacağını savunuyorsa da, uzmanlar arasında bu konuda fikir birliği olmayıp, çoğunluğun görüşü henüz kesin bir şey söylenemeyeceği yönünde birleşmektedir. Kaynak: A. Lebedev, age.

⁴¹ Bunlar arasında Orta Asya'daki yeni Türk cumhuriyetleri de bulunmakta,, Türkiye 100 kadına düşen 320 çocukla bu listenin sonlarında yerini almaktadır.

⁴² V. Sipyagin, 'Otkaz Ot Buduşego: Demografiçeskaya Statistika, Kotoraya Nam Ugrojayet', *Nauka i Jizn*, (Ekim 2000), s. 82-89.

⁴³ M. Klupt, 'Demografiçeskoye Razvitiye Rossi: İstoriya i Teoriya', *Voprosı Statistiki*, (Mart 1997), s. 45-49.

.....
: **Aslında sorunun**
: **başlangıcını, 20. yüzyılın**
: **ilk yarısında toplumu**
: **sarsan olaylarda**
: **meydana gelen muazzam**
: **insan kayıplarına**
: **bağlamak doğru olur.**
:

lerin çokluğu, nüfusun sağlık problemleri, ana ve bebek ölüm oranlarındaki yükseklik, aile planlaması yöntemlerinin az gelişmişliği, kürtaj rakamlarının yüksekliği dikkat çekmektedir.⁴⁴

Demografik vaziyetin son yıllardaki ağırlaşmasında ülkedeki kötü sosyoekonomik durum (hayat kalitesinin düşmesi, nüfusun büyük kısmının fakirleşmesi, işsizlik, yetersiz beslenme, iş ve yaşam şartlarının kötülüğü, ücretsiz sağlık hizmetleri sisteminin krize girmesi, spor ve dinlenme faaliyetleri için imkânların azalması) etkili olmaktadır.⁴⁵ Bazı uzmanlara göre, son on yıl içinde toplumun genel maneviyatına hakim olan hayal kırıklığı, ümitsizlik, karamsarlık gibi olumsuz duyguların etkisini de hesaba katmak gerekir.⁴⁶

Bu tür olumsuz demografik gelişmelerin, Rusya'nın dışında bütün eski Sovyet cumhuriyetlerinde de (Orta Asya cumhuriyetlerinde biraz daha hafif olmak üzere) gözlenmesi, bu gidişatın nedenlerini ortak Sovyet geçmişte aramaya yöneltmektedir. Kimi uzmanlara göre, Rusya'daki demografik kriz, Rusya'da toplumsal yapının geçirdiği değişimin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır ve bu durumun nedenleri ekonomik, sosyal, psikolojik, ekolojik ve kurumsal olmak üzere birçok boyutta tartışılmalıdır.⁴⁷

Aslında sorunun başlangıcını, 20. yüzyılın ilk yarısında toplumu sarsan olaylarda meydana gelen muazzam insan kayıplarına bağlamak doğru olur. Birinci Dünya Savaşı ve iç savaş döneminde (1914-1926) (dışarıya göçü de hesaba katarak) tahminen 12-15 milyon insan kaybı olmuştur. 1929-1933 arasında kolektifleştirme, açlık, siyasal temizlemeler sonucunda meydana gelen kayıplar 10 milyon civarında olduğu tahmin edilmektedir. Nihayet, İkinci Dünya Savaşında ülke resmî verilere göre 14 milyon (resmî olmayan kaynaklara göre 20 milyon) insanını kaybetmiştir. Doğum oranlarının düşmesinden kaynaklanan kaybın yani doğmamış bebeklerin tahmini sayısı da, 1932-1999 arasındaki dönem için 10-15 milyon olarak hesaplanmaktadır. Kimi uzmanlara göre,

⁴⁴ Y.Lisitsin. V.Harçenko. O.Ioffina. A.Akopyan, 'Demografiçeskaya Situatsiya v Rossii: Sostoyaniye i Perspektivi', *Voprosi Statistiki*, No. 3, (1997), s. 59-65.

⁴⁵ Y. Zavidova, 'Demografiçeskiye Problemi Sovremennoy Rossii', *Informatsionny İstoçnik*, (28.09.2001), http://www.perepis2002.ru/pe_analit/article_2001_10_11_N1.htm.

⁴⁶ Simçera. *age*.

⁴⁷ Klupt. *age*.

ülkenin normal gelişme çizgisini bozan bu olaylar yaşanmamış olsaydı, şu an Rusya'nın nüfusu 250 ile 400 milyon arasındaki bir rakamla ifade edilecekti.⁴⁸

Savaş dönemlerinde daha çok erkek nüfusun kayba uğraması, kaçınılmaz olarak dul ve hiç evlenmemiş kadınların çoğalması ve doğum oranlarının düşmesi sonuçlarını vermiştir. Özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra işgücüne ihtiyaç yüzünden kadınların çalışmaya teşvik edilmesi, doğum oranlarının düşük oranda seyretmesini sağlamıştır. 1980'li yılların başlarında uygulamaya başlanan çok çocukluğu teşvik etmeye yönelik devlet programlarını uzmanlar gecikmiş bir tedbir olarak değerlendirmektedirler. Ayrıca, Rusya'da erkeklerin ortalama hayat uzunluğunun son derece kısa oluşu ve erkeklerde ölüm oranlarının yüksekliği⁴⁹ doğum oranlarını olumsuz etkileyen en önemli etken olma özelliğini taşımaktadır. Erkekleri bu duruma getiren nedenlerin başlıcaları olarak alkollü içki ve sigara bağımlılığı, sağlıksız beslenme, fiziksel aktivitenin azlığı gibi etkenler gösterilmektedir. Alkolizm çeşitli hastalıklara sebep olmanın yanı sıra, ölümcül kazalara, zehirlenmelere, cinayetlere de neden olmaktadır.⁵⁰

Bütün bu faktörler, günümüz Rusyası'nın demografik kriz eşiğine gelmesinde etkili olmuştur. Rus demografi uzmanlarının bir kısmı, konuya karşı karamsar yaklaşım sergileyerek 21. yüzyılın ortalarına doğru Rusya nüfusunun yüz milyonun altına ineceğini söylemekte, hatta kimi bilim adamları yüz yıl sonra Rusya'da etnik olarak Rus kökenli olanların hemen hemen kalmayacağını iddia etmektedirler.⁵¹ Fakat konuya iyimser bakış açısı getirenler de yok değildir. Bunlara göre, Rusya'da ekonomik ve sosyal canlanmanın etkisiyle, şimdiden bazı demografik süreçlerde düzelme gözlenmekte ve aynı eğilimin yeterli süre devam etmesi halinde gelecekle ilgili endişeleri ortadan kaldıracak kadar iyileşme olacağı mümkün görünmektedir. İyimser bakış açısına göre, Rusya'da nüfusun 2050'de 187-239 milyon arasındaki bir rakama ulaşması ihtimal dahilindedir.⁵²

⁴⁸ Simçera, *age*.

⁴⁹ 1999'da Rusya'da 15-59 yaş arasındaki erkeklerde ölüm oranları kadınlarinkinden 2.75 kat daha fazla olup, erkeklerin ve kadınların ortalama hayat uzunluğu arasındaki fark, 12.5 yılı teşkil etmiştir. Kadınların ve erkeklerin hayat uzunluğu arasındaki en büyük fark (13.5 yıl) 1994'de tespit edilmiştir: bu yılda kadınların ortalama hayat uzunluğu 71.2 iken erkeklerde 57.6 yılı teşkil etmiştir. Kaynak: Y.M. Andreyev, 'Smertnost Mujçin v Rossii', *Voprosı Statistiki*, No.7, (2001), s. 27-33.

⁵⁰ B.Bruy. İ.Zbarskaya. A.Volkov, 'O Sovremennom Sostoyanii i Prognoze Smertnosti Naseleniya Rossiyskoy Federatsii', *Voprosı Statistiki*, No. 3, (1997), s. 54-58.

⁵¹ Smirnova, *age*.

⁵² Simçera, *age*.

.....
: **Rusya'daki ilk nüfus**
: **sayımından tam bir asır**
: **sonra yapılan bu sayımın**
: **sonuçları, yirminci**
: **yüzyılın demografik**
: **süreçlerini toplu olarak**
: **değerlendirme fırsatını**
: **da sunacaktır.**
:
:

Rusya'da nüfus azalması sorunu, ülkenin kapladığı alanın büyüklüğüne bağlı olarak önem kazanmaktadır. İkinci bir deyişle, esas sorun uçsuz bucaksız topraklarla onların üstünde barınan nüfusun orantısızlığından ibarettir. Bu durumda nüfusun azalması, bazı bölgelerin resmen ıssızlaşması anlamına gelmektedir. 2002 nüfus sayımının verileri,

bu son derece önemli konuya ışık tutarak, Rusya hükümetinin bu alandaki girişimlerine temel olacak veri tabanı oluşturacaktır. Son olarak, şunu belirtelim, Rusya'daki ilk nüfus sayımından tam bir asır sonra yapılan bu sayımın sonuçları, yirminci yüzyılın demografik süreçlerini toplu olarak değerlendirme fırsatını da sunacaktır.

B. Göçler Sorunu

Son on yıl içinde Rusya, devlet denetiminin dışında gelişen muazzam çaplı göçlere sahne oldu. Rusya Federasyonu Devlet İstatistik Komitesinin tahminine göre 1989'dan sonra yaklaşık olarak 45 milyon vatandaş oturma yerini değiştirdi.⁵³

Ülkenin dışına akan göçün kitlesele hale dönüşmesi 1990'lı yılların başına, yani 'demir perde'nin kalktığı döneme rasgeldi. Milli azınlıkların anayurtlarına göçü şeklinde (örneğin, Polonyalıların, Almanların, Yahudilerin vb.) ve genel olarak daha iyi hayat özlemi ile gerçekleşen bu göçler hala aşağı yukarı aynı oranda seyretmektedir. 1999 yılında BDT toplamında dışarıya göçenlerin sayısı 200 binden fazla olarak hesaplanmıştır. Eski SSCB'nin dışına çıkanların % 90'ı Almanya, İsrail, ABD ve Yunanistan'a yerleşmektedir.⁵⁴ Yurt dışına göçenler arasında bir hayli üstün yetenekli bilim ve sanat adamı olmasından dolayı, Rusya basınında bunların göçleri 'beyin göçü' diye adlandırılarak Rusya'nın geleceği açısından olumsuz değerlendirilmektedir. Her yıl 31-45 yaşlarındaki 70-90 bin bilim adamı ülkeyi terk etmektedir.⁵⁵

Sovyetlerin çözülmesinden sonra bir de eski Sovyet cumhuriyetleri arasındaki göçler sorunu ortaya çıkmıştır. Sovyet döneminde yürütülen

⁵³ V. Naumov, 'Kak nas sosçitayut?' *Trud-7*, 1 Haziran 2000, s. 5.

⁵⁴ 'O Demografiçeskoj Situatsii v Stranah Sodrujestva', *Voprosı Statistiki*, (Temmuz 2001), s. 22-26.

⁵⁵ A.İ.Rakitov, 'Nauka i Ustoyçivoye Razvitiye Obşçestva', *Obşçestvenniye Nauki i Sovremennost'*, no. 4, (1997), s. 10.

milletleri kaynaştırma ve millî cumhuriyetlere Rus nüfusu yerleştirme politikalarından dolayı bu cumhuriyetlerin herbiri çokuluslu yapıya kavuştuğu gibi, çeşitli oranlarda Rus nüfusunu barındırıyordu. Sovyetler Birliği çözüldükten sonra tahminen 25 milyon Rusça konuşan nüfus (bunların içinde Ruslarla birlikte gayri Ruslar da hesaplanmaktadır) Rusya sınırlarının dışında kaldı.⁵⁶ 1990'lı yılların başında birer birer bağımsızlığını ilân eden eski Sovyet cumhuriyetlerinde yükselişe geçen milliyetçi duygular ve hükümetlerin kendi milletini kayıır tutumu nedeniyle yerli halkla dışardan gelenler ve özellikle Ruslar arasında anlaşmazlıklar ve çatışmalar yaşandı. Bu durumdan çekinerek anayurtlarına göçenler arasında Ruslar bir hayli kalabalık grubu oluşturmaktadırlar. Bazı kaynaklara göre, eski Sovyet cumhuriyetlerindeki Rusların sayısı son on yıl içinde en az 10 milyon kadar eksilmiş bulunmaktadır.⁵⁷

Rus göçmenlerin yanısıra çeşitli nedenlerden dolayı Rusya'ya gelen gayri Rus göçmen kitlesi de vardır. 1990'lı yılların ortalarından itibaren eski Sovyet cumhuriyetlerinden Rusya'ya yönelen göçlerde azalma görülmektedir.⁵⁸

Zorunlu olarak göçenler, yeni topraklarda iş ve barınak sorunu başta olmak üzere bir dizi sorunla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bunların bir kısmı geçimlerini sağlayabilmek için kanun dışı eylemlere katılmaktadır. Çoğu zaman göçmenlerle yerli nüfus arasında gerginlik yaşanmaktadır. Nüfus sayımı esnasında göçmenlerin resmî kayda geçirilmesi mümkün olacak, bu da durumun kontrol altına alınmasına ve bu insanların sosyal güvencelerini sağlamaya yönelik yardım programlarının yürütülmesine hizmet edecektir.

Bunun yanı sıra, sınırların açılmasından beri Rusya'ya bir dizi yabancı ülkeden, özellikle gelişmekte olan Doğu ve Afrika ülkelerinden kaçak göçmen girişleri başlamış olup, bunların sayısı yıldan yıla artış göstermiştir.⁵⁹ Yakın geçmişte yapılan bazı tahminlere göre, 21. yüzyılın sonuna doğru Rusya'da Çin, Vietnam, Arabistan ve Afrika ülkeleri kökenli insanların sayısının 50-60 milyona ulaşacağı söylenmektedir.⁶⁰

Yabancı göçmen sorunu kendini en çok Sibirya ve Uzak Doğu bölgelerinde hissettirmektedir. Özellikle Rusya ile yüzlerce kilometrelik

⁵⁶ 'Rossiyane Za Rubejom', *Itar-Tass*, (10.10.2001), http://www.perepis2002.ru/pe_analit/article_2001_10_11_N7.html.

⁵⁷ Tulskiy, *age*.

⁵⁸ 'O Demografiçeskoj Situatsii v Stranah Sodrujestva', *Voprosi Statistiki*, (Temmuz 2001), s. 22-26.

⁵⁹ Pyasetskaya, *age*.

⁶⁰ Moskova Devlet Üniversitesi Profesörü, demografi uzmanı Boris Horev'in tahmini. Kaynak: Y. Smirnova, 'Çerez 100 Let Ot Nas Ne Ostanetsya Daje Russkogo Duha', *Komsomolskaya Pravda*, No. 45, (21.11.2000), s. 8.

.....
 •••••
Rusya basınında
Çinli göçmenler
sorunundan
bahsedilirken sıkça
'yumuşak istila' deyimi
geçmektedir.
 •••••

ortak sınırı olan kalabalık Çin'le komşuluk Rusya idarecilerinin başını gelecekte çok ağrıtaacağına benzemektedir. Sibirya ile Uzak Doğu nüfusunda özellikle son on yılda gözlenen istikrarlı azalma, Rus-Çin sınırının iki tarafındaki nüfus yoğunluğunda muazzam bir fark yaratmıştır. Rusya'nın Çin

sınırı boyunca uzanan topraklarında nüfus yoğunluğu ortalama olarak kilometre kareye 4-5 kişi iken, Çin tarafında bu rakam kilometre kareye 130 kişiye ulaşmaktadır. Uzak Doğu'nun güneyinde yaklaşık 5 milyon kişi yaşarken, Çin'in bu bölgeye komşu eyaletlerinde 100 milyondan fazla bir nüfus bulunmaktadır. Sibirya ve Uzak Doğu'nun toplam nüfusu bu rakamın ancak üçte biri kadardır.⁶¹

Rusya basınında Çinli göçmenler sorunundan bahsedilirken sıkça 'yumuşak istila' deyimi geçmektedir. Çinliler, sınır bölgelerindeki sanayi kuruluşlarında işçi olarak çalışmanın yanı sıra ticarete ve sosyal hizmetler sektörüne de el atmış bulunmakta, kimileri de Rusya topraklarında kiraladıkları aralarda pirinç ve sebze yetiştirip satmaktadırlar. Bu arada, çeşitli kanun dışı çetelerin varlığından, Çin vatandaşlarının uyuşturucu kaçakçılığına karışmasından, Amur nehrinde ve sınır boyunca uzanan ormanlarda kanun dışı avlanmalardan söz edilmektedir.⁶² Son on yıl içinde Rusya'da Çinli göçmenlerin sayısı yüz kat artmıştır: 1989'da SSCB'de 5 bin Çinli sayılmışken bugün onların sayısının 500 bin civarında olduğu düşünülmektedir.⁶³

Yakın tarihte kabul edilen 'Rusya Federasyonu Vatandaşlığı Hakkındaki'⁶⁴ ve 'Rusya Federasyonu'nda Yabancı Uyrukluların Hukuki Konumu Hakkındaki'⁶⁵ yasalarla Rusya devleti göç politikasını yenileme hususunda ilk önemli adımlarını atmış bulunmaktadır. Bu yasalarda 'kabul edilecek göçmen kontenjanını bölgelerin demografik durumundan kaynaklanan ihtiyacın belirleyeceği' ifadesinin yer alması, bir

⁶¹ L. Stolyarenko, 'Perepis Perenaseleniya' (BDB'de Zorunlu Göçler Sorununu Araştırma Merkezinin başkanı Janna Zayonçkovskaya ile söyleşi), *Priamurskiye Vedomosti*, (23.04.2002), http://www.perepis2002.ru/pe_publ/article_2002_4_29_N10.html.

⁶² S. Şarapova, 'Habarovskiy Kitay', *Rossiyskaya Federatsiya Segodnya*, (17.06.2002), s. 3..

⁶³ 'U Rossii - Kitayskoye Buduşeye?' (Moskova Devlet Üniversitesi Asya ve Afrika Ülkeleri Enstitüsü Profesörü Vilya Gelbras ile söyleşi), *Komsolomolskaya Pravda*, (7.05.2002), http://www.perepis2002.ru/pe_publ/article_2002_5_13_N9.html.

⁶⁴ 31 Mayıs 2002 tarihli, 62-FZ no'lu yasanın metni için bk. <http://www.ln.mid.ru/ns.osndoc.nsf/osnragd>.

⁶⁵ 25 Temmuz 2002 tarihli, 115-FZ no'lu yasanın metni için bk. <http://www.akdi.ru/gd/proekt/089376GD.SHTM>.

tarafından resmî çevrelerin göç konusunda demografik faktörü hesaba katmaya başladığını gösterirken, öbür taraftan söz konusu yasalarda yabancı uyrukluların Rusya'ya kabulü, ülkede bulunma süreleri ve şartları ile ilgili bir takım ciddi kısıtlamalara gidilmesi,⁶⁶ Rusya devletinin göç konusunda dizginleri elden bırakmamaya kararlı olduğunu düşündürmektedir.

Yeni yasalarla yabancı uyruklulara özel kimlik kartı, yabancı uyruklularla ilgili verilerin toplanacağı bir merkezi veri bankası gibi yeni uygulamaların başlatılması, ayrıca yıllık göçmen kontenjanlarının merkezi hükümet tarafından belirleneceği hususu, bu alanda güçlü bir merkezi denetimin söz konusu olacağını göstermektedir. Ayrıca, bazı gelişmelerin göç politikasının yapılanmasında dış siyaset önceliklerinin önemli rol oynayacağını gösterdiğini belirtmek gerekir. Başkan Putin'in geçen Ağustos ayının sonlarında Vladivostok'da katıldığı 'Uzak Doğu'nun Sosyoekonomik Gelişmesi' konulu toplantıda 'bölgenin eskiden olduğu gibi bundan sonra da devlet tarafından destekleneceğini, buraya yönelik göçlerin teşvik edileceğini' söylemesi ve 'Uzak Doğu'nun Rusya'nın Pasifikteki sağlam bir ileri karakolu olması gerektiğini'⁶⁷ vurgulaması, bu gelişmelere ilginç bir örnek oluşturmaktadır.

2002 nüfus sayımı, göçmenler konusuna açıklık getirerek, Rusya hükümeti tarafından artık ana hatları belirlenmiş olan yeni göç politikasının geliştirilmesi ve detayları ile işlenmesi için gerekli olan veri temelini oluşturacaktır.

Rusya Federasyonu Ekim 2002 Nüfus Sayımının Sonuçları Ne Zaman Belli Olacak?

Rusya Federasyonu Devlet İstatistik Komitesi'nin verdiği bilgiye göre, Ekim 2002 nüfus sayımının ilk sonuçları 31 Mart 2003'e kadar açıklanacaktır. Bu ön sonuçlar ülke nüfusunun toplam sayısını, nüfusun şehirlere ve kırsal kesime göre dağılımını, erkek ve kadın nüfusunun ülke genelinde ve bölgelere göre hesaplanmış sayılarını içerecektir. Bundan sonra nüfus sayımı verileri RF Devlet İstatistik Komitesinin Bölgelerarası İstatistik Veri İşleme ve Yayma Merkezi'ne gönderilecek ve orada nüfus sayımının federal veri tabanı hazırlanacaktır. Bu işlemin

⁶⁶ Örneğin, uyuşturucu bağımlılarının, AIDS gibi toplum için tehlike arzeden bir enfeksiyon taşıyanların, geçimini devlet yardımını almadan sağlayabileceğini kanıtlayamayanların, terorist örgütlerle herhangi bir ilgisi bulunanların ülkeye kabul edilmeyeceği bildirilmiştir. Rusya vatandaşlığına başvurabilmek için, bir dizi koşulun yanı sıra bir de Rusya'da ikametgah tezkeresi sahibi olarak kesintisiz beş yıl oturmuş olma koşulu aranmaktadır. Rusya'nın belirli bölgeleri göçmenler için yasaklanırken, diğer bölgelerine belirli kontenjanla sınırlı tutulan sayıda göçmen girebilecektir.

⁶⁷ http://top.rbc.ru/index.shtml?/news/daythemes/2002/08/23/23084633_bod.shtml.

2003 sonuna kadar tamamlanması öngörülmektedir. Nüfus sayımının ilk sonuçlarına nüfus sayımının web sayfasından ulaşmak mümkün olacaktır.⁶⁸

Sonuç

Rusya Federasyonu'nda Ekim 2002'de gerçekleşmiş nüfus sayımı, gerçekleştiği ülke tarafından olduğu kadar, uluslararası kurumlar tarafından da son derece önemli bir faaliyet olarak kabul edilmiştir. Nüfus sayımı sonuçları, Rusya Federasyonu'nun son on yıl içinde geçirdiği muazzam değişikliklerden ötürü öğrenilmesi gerekli olan demografik ve sosyoekonomik göstergeleri netleştirecek ve Rusya devletinin bundan sonraki demografik ve sosyoekonomik politikalarına yön verecektir. Bu açıdan, Rusya'daki nüfus sayımı dünya toplumu tarafından da önemsenmektedir.

.....
: **Rusya Federasyonu'nda**
: **Ekim 2002'de**
: **gerçekleşmiş nüfus**
: **sayımı, gerçekleştiği ülke**
: **tarafından olduğu kadar,**
: **uluslararası kurumlar**
: **tarafından da son derece**
: **önemli bir faaliyet olarak**
: **kabul edilmiştir.**
.....

Bunun yanı sıra, Ekim 2002 nüfus sayımı, Rusya toplumunda bazı önemli sosyal sorunların gündeme gelmesinde ve araştırılmasında etkili olmuştur. Bu önemli sorunların ikisini Rusya'da demografik kriz ve göçler sorunu teşkil etmektedir.

Bunun dışında nüfus sayımının uygulanmasında kullanılan bazı yöntemler, Rusya toplumunun belirli kesimlerinin olumsuz tepkisini çekmiş ve tartışmalara neden olmuştur. Bu yöntemler arasında özellikle milliyet sorusunda uygulanan yeni metodoloji dikkat çekmektedir. Rusya Federasyonu içindeki kimi millî azınlıklar tarafından hoşnutsuzlukla karşılanan ve yoğun tartışmalara konu olan bu metodoloji, genel olarak Rusya devleti tarafından uygulanan milletler politikasının ve bu alanda son yıllarda yaşanan gelişmelerin sorgulanmasını gerektirmektedir.

Rusya Federasyonu 2002 nüfus sayımı sonuçları itibariyle Rusya'nın iç ve dış politikaları üzerinde önemli etki yapacağı, bundan da doğrudan özellikle Rusya'daki millî azınlıkların ve göçmen kitlesinin, dolaylı olarak da dünya toplumunun etkileneceği düşünülebilir.

⁶⁸ <http://www.perepis2002.ru>.